

4 ปีแห่งสงครามรัสเซีย-ยูเครน : บทเรียน 10 ประการ

สงครามรัสเซีย-ยูเครนมิได้เป็นเพียงสงครามทางทหาร หากแต่เป็นจุดเปลี่ยนเชิงโครงสร้างของระเบียบโลก ภายหลังสงครามเย็น ความขัดแย้งที่ยืดเยื้อเข้าสู่ปีที่ 4 ได้สะท้อนบริบทของสงครามรูปแบบใหม่ในศตวรรษที่ 21 ที่ท้าทายขีดความสามารถของชาติมหาอำนาจ พันมิตร และกลไกทางการทูตสมัยใหม่ บทความนี้จะมองสงครามในฐานะบททดสอบในเชิงอารยธรรมและเจตจำนงทางการเมืองและความมั่นคง ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อทิศทางของระเบียบโลกในอนาคตที่อาจส่งผลกระทบในวงกว้างมากกว่ารัฐคู่ขัดแย้งเพียงสองประเทศเท่านั้น

สงครามรัสเซีย-ยูเครน จากที่คาดการณ์ว่าจะสามารถยุติลงอย่างรวดเร็ว กลับยืดเยื้อและเข้าสู่ปีที่ 4 ซึ่งสะท้อนลักษณะของสงครามในปัจจุบันที่ทดสอบเจตจำนงทางการเมืองและความมั่นคง ความชอบธรรมของรัฐ และความสามารถในการระดมทรัพยากรมากกว่าพลังอำนาจทางทหารเพียงอย่างเดียว ความขัดแย้งดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการเผชิญหน้าทางทหาร หากแต่เป็นจุดเปลี่ยนเชิงโครงสร้างของระเบียบโลกหลังสงครามเย็น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของมหาอำนาจ พันมิตรตะวันตก และกลไกทางการทูตสมัยใหม่ในการยับยั้งการรุกราน และจัดการความขัดแย้งระยะยาว ในขณะเดียวกัน สงครามครั้งนี้ได้ตั้งคำถามเชิงบรรทัดฐานเกี่ยวกับอธิปไตย ความน่าเชื่อถือของพันธมิตร และความยั่งยืนของระเบียบระหว่างประเทศในศตวรรษที่ 21 เช่นกัน

บทเรียน 10 ประการ ของสงครามรัสเซีย-ยูเครน
นับตั้งแต่เดือน ก.พ. 2022

บทเรียนที่ 1: สงครามคือบททดสอบเจตจำนงของรัฐและสังคม

จะเห็นได้ว่าชัยชนะในสงครามสมัยใหม่ มิได้ถูกตัดสินจากอำนาจกำลังรบหรือความเหนือกว่าทางยุทธโศปกรณ์เพียงอย่างเดียว แต่ยังหมายรวมถึงการแข่งขันระยะยาวของ “เจตจำนง” (Will) ระหว่างรัฐและสังคม ความสามารถในการคงไว้ซึ่งความมุ่งมั่นทางการเมือง ความเป็นเอกภาพของสังคม การระดมทรัพยากรอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการรักษาความชอบธรรมภายในประเทศจากกลไกเป็นปัจจัยชี้ขาดสำคัญยิ่งกว่าความสำเร็จทางทหารในระยะเริ่มต้น ความล้มเหลวของรัสเซียในการบรรลุเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์อย่างรวดเร็ว สะท้อนถึงการประเมินที่ต่ำเกินไปต่อพลังทางสังคม อัตลักษณ์ และความแน่วแน่ของยูเครน ซึ่งสามารถเปลี่ยนความเสียเปรียบในเรื่องอำนาจกำลังรบให้กลายเป็นความได้เปรียบเชิงยุทธศาสตร์ในระยะยาวได้

บทเรียนที่ 2: ขนาดของรัฐและกำลังทหารไม่รับประกันชัยชนะ

ความท้าทายสมมติฐานที่มองว่ารัฐขนาดใหญ่และมีกำลังทหารเหนือกว่าย่อมมีชัยเหนือรัฐขนาดเล็ก แม้ว่ารัสเซียจะได้เปรียบในเรื่องอำนาจกำลังรบแต่อย่างไรก็ตาม ผลจากสงครามที่ยืดเยื้อ ทำให้รัสเซียกำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจทำให้ต้องหันไปพึ่งพาเงินมากขึ้นในปัจจุบัน

บทเรียนที่ 3: ความล้มเหลวของพันธมิตรสร้างต้นทุนระยะยาว

การช่วยเหลือยูเครนของโลกตะวันตกในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป สะท้อนความกังวลต่อการยกระดับความขัดแย้ง ความล่าช้าในการตัดสินใจ ข้อจำกัดทางด้านยุทธโศปกรณ์ และความไม่ชัดเจนของยุทธศาสตร์ร่วม ส่งผลให้สงครามยืดเยื้อและเพิ่มต้นทุนทั้งทรัพยากรมนุษย์และเสถียรภาพภายในภูมิภาคยุโรป “การไม่ตัดสินใจ” หรือการตัดสินใจแบบกึ่งกลางอาจกลายเป็นการตัดสินใจเชิงลบ และเปิดโอกาสให้ฝ่ายตรงข้ามปรับตัวและยืดระยะเวลาความขัดแย้งออกไป

บทเรียนที่ 4: สงครามวาทกรรมและข้อมูลข่าวสารคือสิ่งสำคัญ

ความขัดแย้งในปัจจุบันมิได้จำกัดอยู่เพียงสนามรบ หากแต่ขยายไปสู่สนามรบด้านวาทกรรมและข้อมูลข่าวสารอย่างเข้มข้น แม้รัสเซียจะเป็นฝ่ายรุกรานอย่างชัดเจนตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศ แต่ยังสามารถสร้างและเผยแพร่ข่าวสารที่ได้รับการยอมรับในหลายภูมิภาค โดยเฉพาะในประเทศโลกกำลังพัฒนา ปรากฏการณ์นี้สะท้อนว่า “ความชอบธรรม” ในระบอบระหว่างประเทศไม่ได้ตั้งอยู่บนข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว แต่สามารถขึ้นอยู่กับการแย่งชิงความได้เปรียบทางการรับรู้ (Perception) ที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ อุดมการณ์ และความรู้สึกร่วมของสังคม เช่น การคุกคามและถูกปกครองโดยนาซี การขยายตัวของ NATO และการกดขี่ของชนกลุ่มน้อยชาวรัสเซียในยูเครน เป็นต้น

บทเรียนที่ 5: สายสัมพันธ์ของพันธมิตรที่เปราะบางและมีเงื่อนไข

ยิ่งสงครามยืดเยื้อมากเท่าใด ยิ่งแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างพันธมิตรในโลกตะวันตกไม่เข้มแข็งมากขึ้นเท่านั้น หากแต่ยึดโยงกับการเมืองภายใน ผลประโยชน์แห่งชาติของตนเป็นหลัก และการเปลี่ยนแปลงท่าทีของมหาอำนาจอย่าง สหรัฐอเมริกา สามารถส่งผลกระทบต่อทิศทางของสงครามและเสถียรภาพของทั้งภูมิภาคได้อย่างฉับพลัน ดังจะเห็นได้จากยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติของทรัมป์ ไม่ได้ระบุว่า รัสเซียเป็นศัตรูหรือภัยคุกคาม แต่กลับระบุถึงการแสวงหาเสถียรภาพเชิงยุทธศาสตร์กับรัสเซีย และสหภาพยุโรปและองค์กรข้ามชาติอื่น ๆ แทน

บทเรียนที่ 6: นิวเคลียร์ยังคงเป็นเครื่องมือยับยั้งเชิงโครงสร้าง

การที่รัสเซียเป็นรัฐนิวเคลียร์ได้สร้างข้อจำกัดเชิงโครงสร้างต่อการแทรกแซงทางทหารของโลกตะวันตก ทำให้ความขัดแย้งถูกควบคุมไม่ให้ขยายไปสู่สงครามระหว่างมหาอำนาจโดยตรง ในขณะที่เดียวกัน สถานการณ์ดังกล่าวส่งสัญญาณที่น่ากังวลต่อระบอบการไม่แพร่ขยายอาวุธนิวเคลียร์ หากรัฐที่ไม่มีอาวุธนิวเคลียร์ต้องเผชิญแรงกดดันให้ยอมรับการสูญเสียดินแดนหรืออธิปไตยโดยพฤตินัย อาจกระตุ้นแรงจูงใจให้รัฐอื่นทบทวนท่าทีสำหรับการครอบครองอาวุธดังกล่าวในระยะยาว

บทเรียนที่ 7: ความหึงผยองคือจุดอ่อนเชิงยุทธศาสตร์

ความหึงผยองเชิงอำนาจและอคติทางอุดมการณ์แบบจักรวรรดินิยมสามารถนำไปสู่ความผิดพลาดเชิงระบบในการตัดสินใจเชิงยุทธศาสตร์ การมองยูเครนเป็นรัฐต่อยกกว่า ขาดเอกภาพ และไร้ศักยภาพในการต่อต้าน ทำให้รัสเซียประเมินสถานการณ์คลาดเคลื่อนทั้งในมิติการทหาร การเมือง และสังคม ความเชื่อเชิงอัตลักษณ์ดังกล่าวไม่เพียงบิดเบือนกระบวนการข่าวกรอง แต่ยังลดทอนความสามารถของผู้นำในการรับฟังข้อมูลที่ขัดแย้งกับกรอบความคิดเดิม ส่งผลให้การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง

บทเรียนที่ 8: ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมมิใช่เพียงปัจจัยประกอบของสงคราม หากแต่เป็น “สนามรบระยะยาว” ที่กำหนดทิศทางความมั่นคงของรัฐ มาตรการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจอาจไม่สามารถทำให้ระบอบการเมืองล่มสลายในทันที แต่มีผลในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยกัดกร่อนความสัมพันธ์ระหว่างความชอบธรรมทางการเมืองกับความคาดหวังทางเศรษฐกิจของประชาชน เมื่อรายได้ คุณภาพชีวิต และเสถียรภาพทางเศรษฐกิจถูกบั่นทอน ความไม่พอใจของประชาชนสะสมมากขึ้น อาจกลายเป็นแรงกดดันเชิงโครงสร้าง แม้ยังไม่แปรเปลี่ยนเป็นการต่อต้านเชิงระบบในระยะสั้น

บทเรียนที่ 9: การทูตอาจเป็นเครื่องมือสืบทอดสงคราม

การทูตมิได้เป็นหนทางสู่สันติภาพโดยอัตโนมัติ หากแต่สามารถกลายเป็นกลไกในการ “สืบทอดสงคราม” ได้ หากการเจรจาขาดหลักประกันด้านความมั่นคง ความยุติธรรม และการยับยั้งที่น่าเชื่อถือ กล่าวได้ว่าการตกลงทางการทูตในลักษณะนี้ ได้แปรเปลี่ยนความล้มเหลวทางทหารให้กลายเป็นชัยชนะเชิงยุทธศาสตร์ของฝ่ายรุกราน ผ่านการยอมรับผลลัพธ์ที่เกิดจากการใช้กำลังโดยพฤตินัย เป็นการทูตที่ไม่ตั้งอยู่บนกติกาสากลและหลักความรับผิดชอบ ซึ่งมีได้ยุติความขัดแย้งอย่างแท้จริง แต่อาจสร้างเงื่อนไขให้ความขัดแย้งกลับมาปะทุขึ้นใหม่อีกครั้งในอนาคต ในรูปแบบที่รุนแรงและซับซ้อนยิ่งกว่าเดิม

บทเรียนที่ 10: ระเบียบระหว่างประเทศกำลังถูกท้าทาย

สงครามรัสเซีย-ยูเครนมิได้เป็นเพียงความขัดแย้งระดับภูมิภาค หากแต่เป็นบททดสอบเชิงโครงสร้างของระเบียบระหว่างประเทศ ว่าโลกจะยังคงยึดมั่นในหลักอธิปไตย บูรณภาพแห่งดินแดน กติกาสากล และการไม่ใช้กำลังตามกฎหมายระหว่างประเทศ หรือจะค่อย ๆ ถอยกลับสู่ระบบที่มหาอำนาจกำหนดเขตอิทธิพลของตนผ่านการบังคับและกำลังทหาร หากการรุกรานถูกทำให้กลายเป็น “เรื่องปกติ” โดยปราศจากบรรทัดฐานที่ชัดเจน ส่งผลให้บรรทัดฐานเหล่านี้อยู่หม่นเสื่อมลง และเปิดพื้นที่ให้การเมืองแบบอำนาจนิยมกลับมาเป็นกลไกหลักของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ

กล่าวโดยสรุป สงครามรัสเซีย-ยูเครนได้เปลี่ยนสถานะจากความขัดแย้งเชิงดินแดนไปสู่การเป็นสนามทดสอบโครงสร้างอำนาจและบรรทัดฐานของระบบระหว่างประเทศอย่างเต็มรูปแบบ ความยืดหยุ่นของสงครามสะท้อนให้เห็นว่า ความมั่นคงในศตวรรษที่ 21 มิได้ถูกกำหนดด้วยกำลังทหารเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นผลรวมของเจตจำนงทางการเมือง ความสามารถในการระดมทรัพยากร ความชอบธรรมทางสังคม และการจัดการสงครามข้อมูลข่าวสารอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกัน ความล้มเหลวและความแตกแยกของพันธมิตรได้เปิดช่องให้ความล้มเหลวทางทหารถูกแปรเปลี่ยนเป็นโอกาสทางยุทธศาสตร์ผ่านการทูตและการเมืองระหว่างประเทศ

แนวโน้มความมั่นคงระหว่างประเทศ สะท้อนถึงการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้างของระบบโลกจากระเบียบที่ตั้งอยู่บนกติกาไปสู่ระบบที่อำนาจการบังคับใช้ และผลประโยชน์ของรัฐมหาอำนาจมีน้ำหนักเหนือหลักการความยืดหยุ่นของสงครามและความไม่เด็ดขาดของกลไกระหว่างประเทศ ส่งผลให้การใช้กำลังทางทหารโดยรัฐนิวเคลียร์ถูก “ทำให้เป็นปกติ” ในทางพฤตินัย แม้จะขัดต่อหลักกฎหมายระหว่างประเทศก็ตาม ปัจจุบันการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจได้ขยายจากสนามรบทางทหารไปสู่มิติของสงครามข้อมูลข่าวสาร เทคโนโลยีขั้นสูง เศรษฐกิจ และห่วงโซ่อุปทานโลกสงครามเห็นได้จากการใช้มาตรการคว่ำบาตร การควบคุมการส่งออกเทคโนโลยีการโจมตีทางไซเบอร์ และปฏิบัติการข่าวสารที่มุ่งบ่อนทำลายความเชื่อมั่นของสังคมรัฐ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อประเทศไทยและกองทัพ

ควรให้ความสำคัญกับการเตรียมความพร้อมเชิงรุกและการยืนหยัดบนหลักการเป็นปัจจัยสำคัญในการรักษาเสถียรภาพและอธิปไตย ท่ามกลางสภาพแวดล้อมความมั่นคงที่ผันผวนและซับซ้อน โดยมีแนวทางสำคัญ ดังนี้ (1) ระดับนโยบายความมั่นคงของรัฐ ควรให้ความสำคัญกับการรับมือภัยคุกคามหลายมิติ อาทิ ไซเบอร์ เศรษฐกิจ ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยี ขั้นสูง ควบคู่กับการดำเนินนโยบายถ่วงดุลมหาอำนาจบนพื้นฐานกฎหมายระหว่างประเทศและบรรทัดฐานสากล (2) ระดับยุทธศาสตร์ทหารและการวางแผนกำลัง กองทัพควรพัฒนาขีดความสามารถด้านสงครามแบบผสมผสาน อาทิ ระบบอวกาศยานไร้คนขับ การป้องกันภัยไซเบอร์ และการคุ้มครองโครงสร้างพื้นฐานสำคัญ พร้อมเตรียมกำลังสำหรับสถานการณ์ความขัดแย้งยืดเยื้อที่ไม่มีพื้นที่การรบที่ชัดเจน (3) ระดับข่าวกรองและการสื่อสารเชิงยุทธศาสตร์ ควรยกระดับระบบข่าวกรองแบบบูรณาการ และพัฒนาเทคโนโลยีการปฏิบัติการข้อมูลข่าวสารและข่าวปลอมอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตหรือสถานการณ์ทางการเมืองที่เปราะบาง (4) ระดับการพัฒนาบุคลากรและสถาบันทหาร ควรปรับหลักสูตรการศึกษาและการฝึกอบรมให้ครอบคลุมภูมิรัฐศาสตร์ร่วมสมัย ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และการวิเคราะห์เชิงยุทธศาสตร์ (5) ระดับความร่วมมือภูมิภาคและพหุภาคี ประเทศไทยควรใช้บทบาทในกรอบอาเซียนเพื่อเสริมเอกภาพลดแรงกดดันจากการแข่งขันระหว่างมหาอำนาจ และสนับสนุนกลไกพหุภาคีที่ยึดหลักสันติวิธีและการไม่ใช้กำลังในการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้ง

ที่มา: Basil Gavalas and Dr Greg Mills (2026). “Four Years On—Ten Lessons from Russia’s War in Ukraine”. Available: <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/four-years-ten-lessons->

